

Obr. 1 Zbyněk Žába se svými egyptskými studenty češtiny v Káhiře. První zleva stojí dr. 'Abd as-Sattár, pod ním sedí dr. al-'Ulémí a první zprava je pan Na'ím (foto archiv ČEgÚ) / Fig. 1 Zbyněk Žába with his Egyptian students of Czech language in Cairo. First on the left among those standing is 'Abd as-Sattár, below him Dr. al-'Ulémí is sitting, and Mr. Na'ím is first from the right (photo archive of CIE)

Žábovi bohemisté

František Ondráš

Jméno profesora Zbyňka Žáby mě provázelo od prvních dnů mého působení na Jazykové fakultě Univerzity 'Ajn Šams v Káhiře. Do Egypta jsem přiletěl v září roku 1990 jako lektor českého jazyka a literatury pln velikých očekávání týkajících se výuky bohemistiky na této egyptské vysoké škole. Záhy jsem si uvědomil, jakou stopu zanechal Žába v dějinách vědního oboru, díky němuž se již několik generací Egyptanů může seznamovat s naší mateřtinou v kontextu kulturního, literárního a historického vývoje českých zemí.

Žábovi egyptští kolegové

V první polovině 90. let vyučovali na káhirské Jazykové fakultě bohemistiku tři egyptští kolegové, kteří si Žábu dobře

pamatovali ze svých vysokoškolských studií v 50. letech. Dr. 'Abd as-Sattár, dr. al-'Ulémí a pan Na'ím (obr. 1) vyslovovali jeho jméno s neskrývanou hrdostí; každý z nich k němu přitom zaujímal specifický postoj ovlivněný profesí filologa.

Zatímco 'Abd as-Sattár často upozorňoval všechny přítomné, že „žába“ – psáno s velkým i malým počátečním písmenem – je synonymem přísnosti, neústupnosti a rozhodnosti, al-'Ulémí velmi rád zkoušel své posluchače z deklinace substantiva „žába“ a tvoření jeho různých pádových tvarů, včetně tvarů deminutivních. Pan Na'ím, který měl na fakultě pouze částečný úvazek, s oblibou uváděl arabský ekvivalent jednotného a množného čísla substantiva „žába“, tj. *DuFDa'* (mn. č. *DaFáDi'*). Všichni tři se shodovali v tom, že Žába nemohl mít přílehlavější příjmení. Říkávali, že jak v češtině, tak i v arabštině se jedná o skutečně impozantní jméno. Česká hláska „ž“ má pro arabského mluvčího jistý nádech cizokrajnosti; dvě emfatické hlásky „d“ a jedna hrtanová laryngála „'ajn“ vytvářejí pozoruhodnou kombinaci arabských fonémů.

Na tomto místě se sluší připomenout životní osudy výše zmíněných egyptských bohemistů. V 50. letech vystudovali na Univerzitě 'Ajn Šams obor, který v 60. letech skomíral a v 70. letech se zcela přestal vyučovat. Všichni tři našli po absolutoriu zaměstnání v podniku zaměřeném na výrobu vojenské techniky a přístrojového vybavení domácností (*al-Masna' al-harbí*, dosl. „vojenská továrna“) ve městě Banhá, které se nachází asi 50 km severně od Káhiry. Zde pracovala celá řada československých expertů, jimž byli mladí egyptští bohemisté k dispozici jako překladatelé a administrativní pracovníci.

Na konci 70. let projevila egyptská strana zájem o obnovení oboru bohemistika na Univerzitě 'Ajn Šams. Díky mezivládní dohodě získali 'Abd as-Sattár a al-'Ulémí příležitost studovat na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, a získat tak vědecký titul CSc. Po návratu do Egypta na začátku 80. let začali „oživovat“ téměř mrtvou bohemistiku. V 90. letech, kdy jsem s nimi spolupracoval v oblasti výuky českého jazyka a literatury, byli již oba dva univerzitními profesory.

Jazyková fakulta

Osudy egyptské bohemistiky jsou názorným příkladem vývoje československo-egyptských vztahů ve druhé polovině 20. století. Po roce 1956 se stalo Československo významným spojencem Egypta a poskytovalo mu nejen vojenskou pomoc, ale také odborníky v řadě oblastí. Např. Vojenská akademie v Káhiře patřila k těm egyptským vzdělávacím institucím, kde působil největší počet československých specialistů. Otevření bohemistiky na Univerzitě 'Ajn Šams v roce 1956 pod záštitou Žáby se tak stalo přirozeným důsledkem rozvíjejících se mnohostranných vztahů mezi oběma státy.

Dnes má oddělení českého jazyka Katedry slovanských jazyků Jazykové fakulty Univerzity 'Ajn Šams důstojné zázemí v nové budově (byla dokončena roku 1990) situované v komplexu ostatních univerzitních budov na náměstí al-'Abbásíja v severní části Káhiry. V letech 1956–1989 se však muselo spokojit s velice skromným pracovištěm v prostředí bývalé základní školy na ulici al-Asbagh v káhirské čtvrti az-Zajtún situované mezi al-Mataríjí a Héliopolí (*Misr al-gadída*). Tuto školní budovu dostala Jazyková fakulta do užívání v roce 1952, kdy byla založena Univerzita 'Ajn Šams.

Založením Jazykové fakulty (*Kullíjat al-alsun*) se završilo úsilí několika generací egyptských obrozenců, jejichž cílem

bylo poskytnout egyptským studentům možnost osvojit si cizí jazyky natolik, aby dokázali nejen překládat a tlumočit, ale i seznamovat široké vrstvy egyptské společnosti s evropskou kulturou, literaturou, vědou a technikou. Na začátku této cesty stál rodák z hornoegyptského města Tahtá, šejch Rifá'a 't-Tahtáwí (1801–1873).

Rifá'a 't-Tahtáwí

Roku 1817 začal at-Tahtáwí studovat v Káhiře na Univerzitě al-Azhar. Od roku 1822 zde působil jako učitel a stále více se sblížoval se šejchem Hasanem al-'Attárem, díky němuž si uvědomoval veliký kulturní a civilizační přínos Napoleonovy expedice pro Egypt. V roce 1824 se stal imámem a kazatelem v armádě Muhammada 'Alího. Roku 1826 odjel do Francie se skupinou 34 studentů – polovina z nich byla egyptského původu a cílem jejich pobytu ve Francii bylo studium různých technických, přírodovědných a humanitních vědních oborů. Byl osloven, aby se k egyptské studijní expedici připojil nejen jako imám a kazatel, ale také jako student překladatelství.

Na závěr pětiletého studia absolvoval at-Tahtáwí dne 19. října 1831 závěrečnou zkoušku, během níž předložil zkušební komisi své překlady textů 12 knih nebo vybraných kapitol. Přeložil díla z oblasti historie, metalurgie, geografie, sociologie, pozemního stavitelství, vojenského velení, právních disciplín, řecké mytologie, zdravotnictví a státní administrativy. Kromě toho předložil hotový rukopis své knihy „Protřibení zlata v souhrnné zprávě o Paříži“ (*Tachlís al-'ibríz fí talchís Báríz*), v níž podává výklad o západní (evropské) kultuře a civilizaci. Nepopisuje pouze její historii, kořeny, politické, kulturní, ekonomické, zákonodárné a soudní instituce, ale také základy etiky, tradice, práva jednotlivce a další témata. Roku 1831 se vrátil do Egypta a začal pracovat jako překladatel a tlumočnick na lékařské škole. Vypracoval metodické příručky pro výuku matematiky, fyziky, astronomie, geologie, archeologie, historie a logiky.

Následující řádky objasňují mj. důležitou a nezastupitelnou roli egyptské armády v období kulturní a jazykové obrody (arab. *nahda*). Díky osvíceneckým snahám francouzských a egyptských vojenských činitelů byly položeny základy modernímu egyptskému školství, v jehož rámci se mohly rozvíjet vojenské i civilní školy nejrůznějšího odborného zaměření.

Roku 1833 at-Tahtáwí přestoupil na Dělostřeleckou školu (*at-Túbagíja*). Zároveň začal připravovat plán na založení první egyptské univerzity a na vybudování historicko-geografické školy. Požádal proto o uvolnění ze školy *at-Túbagíja*, aby se mohl plně věnovat projektu na zřízení Vysoké jazykové školy v Káhiře (*Madrasat al-alsun fí 'l-Qáhira*), která se měla stát jádrem zamýšlené univerzity.

Roku 1835 byla otevřena Překladatelská škola (*Madrasat at-tardžama*), z níž se později stala zmíněná Vysoká jazyková škola (*Madrasat al-alsun*). Z 27 přijatých studentů dokončilo studium 20. Na starosti měl at-Tahtáwí nejen výuku historie, geografie, logiky, práva, filozofie a literatury, ale také pedagogický dozor a administrativní záležitosti. Dbal na to, aby studenti začali co nejdříve s překlady textů, které jim vybíral především z oblasti humanitních věd (historie, práva a filozofie).

Sám překládal texty o historii náboženství v průběhu lidských dějin, o zvycích a tradicích různých národů. Pozornost věnoval také staroegyptským památkám, neboť se ve 30. letech 19. století stále častěji stávaly předmětem podloudného obchodování. Zasloužil se o to, aby bylo vydáno nařízení týkající se ochrany těchto pamětihodností a zákaz jejich nelegálního vývozu do zahraničí. Roku 1837 vydal překlad knihy o starověkých filozofech a o rok později překlad knihy věnované dějinám starověkého Egypta.

Roku 1842 se at-Tahtáwí ujal vedení novin „Egyptské události“ (*al-Waqá'i' al-misrīja*). Vycházet začaly turecky roku 1828 a od roku 1842 se jejich oficiálním jazykem stala díky at-Tahtáwímu arabština. V roce 1843 převzal odborný dohled nad činností Cizojazyčné knihovny (*al-Kutubchána 'l-ífrandžīja*) a řady vojenských a civilních škol.

Roku 1849 vydal chedív 'Abbás příkaz k uzavření Vysoké jazykové školy (*Madrasat al-alsun*) a k omezení distribuce „Egyptských události“ (*al-Waqá'i' al-misrīja*). Po návratu ze súdánského exilu (roku 1854) se stal at-Tahtáwí tlumočnickem káhirského magistrátu a členem městské rady, což mu usnadňovalo jeho usilovný boj s negramotností. V roce 1855 byl jmenován zástupcem ředitele Vojenské školy (*al-Madrasa 'l-harbīja*). Z tohoto postu inicioval založení školy generální štábu, z níž se později stala Škola humanitního vzdělávání a osvěty (*Madrasa li 't-tathqíf wa 't-ta'ím al-insáni*), v níž se vyučovaly orientální a evropské jazyky, historie, geografie a jiné předměty.

Roku 1863 byl pověřen funkcí inspektora výuky arabštiny na egyptských školách a vedením komory egyptských překladatelů. Jeho hlavním úkolem byl překlad francouzských zákonů do arabštiny. V roce 1868 mu vyšla kniha o historii starého Egypta a dějinách Arabů před příchodem islámu. Roku 1870 at-Tahtáwí založil první egyptský kulturní a literární časopis „Školní zahrada“ (*Raudat al-madáris*).

Závěrem

Otevření Univerzity 'Ajn Šams, jejíž nedílnou součástí je Jazyková fakulta (*Kullījat al-alsun*), bylo v egyptských a arabských akademických kruzích vnímáno jako krok směřující k modernizaci káhirského a potažmo egyptského vysokého školství. Díky Univerzitě 'Ajn Šams, která se stala vedle Univerzity al-Azhar, Káhirské univerzity a Americké univerzity další významnou káhirskou vzdělávací institucí, se rozšířila nabídka studijních míst a vyučovaných oborů. Univerzita 'Ajn Šams je dodnes v řadě disciplín synonymem modernizačních tendencí, které jsou pozitivně hodnoceny nejen v Egyptě, ale i v celém arabském světě. Jazyková fakulta má v tomto ohledu výjimečné postavení, protože nabízí studium několika desítek větších i menších jazyků, jejich literatur a kultur. Pro přijetí ke studiu na Jazykové fakultě se musí uchazeč prokázat vysoce nadprůměrným výsledkem maturitní zkoušky; studium některého ze světových jazyků pak navíc vyžaduje úspěšné absolutorium střední školy s tímto vyučovacím jazykem.

I letmá návštěva fakultní budovy nenechá nikoho na pochybách, jak potomci at-Tahtáwího vnímají odkaz svého učitele a duchovního otce. Jeho portrét zaujímá čestné místo mezi podobiznami a fotografiemi nejvýznamnějších pedagogů, které jsou umístěny hned naproti pracovně děkana fakulty. Žábovo jméno lze dodnes zaslechnout na přednáškách žáků a následovníků profesorů 'Abd as-Sattára a al-'Ulémího. Nejvíce vzpomínek na něj však ukrývá fakultní knihovna, v níž je možné objevit pár dobových fotografií připomínajících některý z jeho egyptských pobytů, ale také knihy, které pan profesor Žába věnoval svému káhirskému bohemistickému pracovišti.

František Ondráš (frantisek.ondras@ff.cuni.cz)

Ústav Blízkého východu a Afriky, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova;

1990–1995: Univerzita 'Ajn Šams v Káhiře, Jazyková fakulta – lektor českého jazyka a literatury